

‘ΣΥΣΤΑΔΑ’ Α

Στη ΒΔ γωνία του 154 στην περιοχή δηλαδή των διάσπαρτων οπτόπλινθων, που όπως είπαμε ανήκαν σε έναν ακόμη κιβωτιόσχημο τάφο και ίσως σε ακόμη έναν κεραμοσκεπή, αποκαλύφθηκε συστάδα νεκροταφείου ρωμαϊκών χρόνων με έναν κιβωτιόσχημο τάφο ο οποίος περιείχε 5 αγγεία και άλλους οκτώ καλυβίτες εκ των οποίων οι περισσότεροι (5) συνοδεύονταν από ένα τουλάχιστον αγγείο. Οι τάφοι βρίσκονται σε μικρό βάθος, περίπου 0,3-0,4 μ από την επιφάνεια. Σημειωτέον ότι στην υπόλοιπη έκταση του αγροτεμαχίου αυτού δεν εντοπίστηκαν άλλες παρόμοιες αρχαιότητες παρά μόνο διάσπαρτα παλαιότερα όστρακα, στην προαναφερόμενη τομή 27.

ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Το επιφανειακό γλινώδες μαύρο χώμα βρίσκεται έως βάθους περίπου 0,25 μ. Έως βάθους 0,65 μ. βρίσκεται η τεφρή γλίνα, έως 0,83 μ. η αμμώδης γλίνα και στο εξής η άμμος.

ΤΑΦΟΙ

Εικόνα 329. Ο κατεστραμμένος κιβωτιόσχημος τάφος της υστερορωμαϊκής συστάδας Α.

Αρχικά η συστάδα αυτή περιλάμβανε τουλάχιστον δύο χτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους και αρκετούς καλυβίτες. Ο ένας από τους κιβωτιόσχημους αυτούς τάφους καταστράφηκε κατά τη διάνοιξη της αποστραγγιστικής αύλακος, σύμφωνα με πληροφορίες, στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1920 (Εικ. 329). Ως εκ τούτου η αρχική του θέση προσδιορίστηκε κατά προσέγγιση στο ΒΔ τμήμα της συστάδας, σε απόσταση περίπου 10 μ. από τον σωζόμενο κιβωτιόσχημο τάφο. Δεν αποκλείεται ανάμεσα στον κατεστραμμένο κιβωτιόσχημο και στον τελευταίο προς ΒΔ σωζόμενο καλυβίτη (απόσταση π. 4,5 μ.) να παρεμβάλλονταν δύο ή και τρεις καλυβίτες δεδομένου ότι ανάμεσα στις οπτόπλινθους του κατεστραμμένου κιβωτιόσχημου υπήρχαν, εκτός από τα οστά, και θραύσματα από κεραμίδες, όλα σε ασυνέχεια μεταξύ τους. Οι οπτόπλινθοι είναι τετράγωνες και έχουν πλευρά 0,32 μ. και πάχος 0,04 μ.

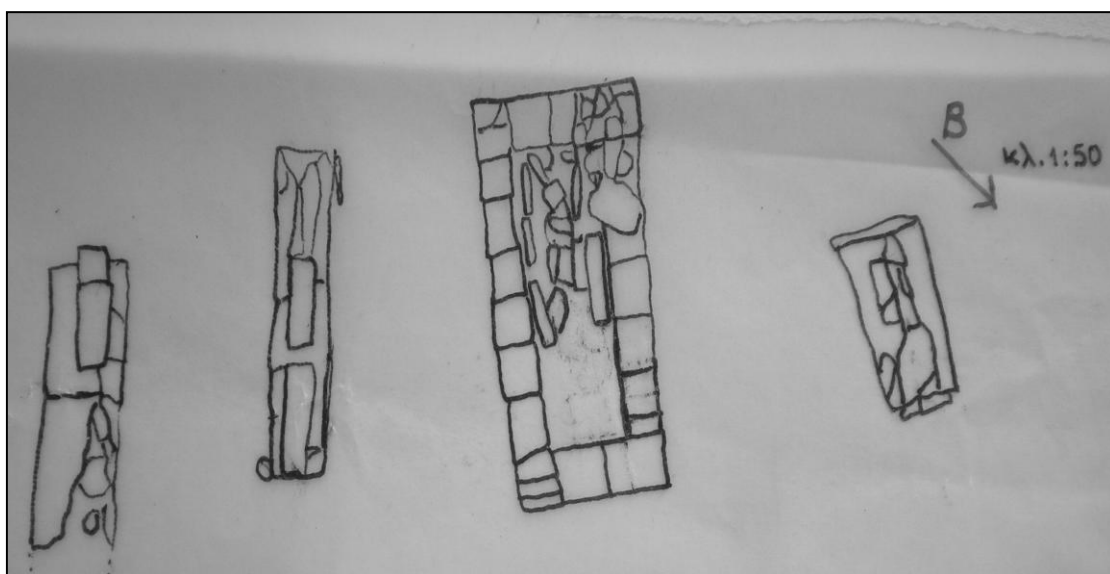
Η σειρά των τάφων αυτών παρουσιάζει έναν σαφή ΝΑ-ΒΔ προσανατολισμό που εκτείνεται σε μήκος 13,2 μ., περιλαμβάνοντας 9 τάφους ενώ το αρχικό της μήκος υπολογίζεται σε 17,6 περίπου μέτρα.

Εικόνα 330. Η τετράγωνη οπτόπλινθος του κεραμοσκεπούς τάφου 1.

Εικόνα 331. Ο κεραμοσκεπής-καλυβίτης τάφος T1 από ΒΑ.

Εικόνα 332. Κάτοψη των τάφων 1-4 (από αριστερά προς δεξιά) της συστάδας Α.

Ο κεραμοσκεπής-καλυβίτης τάφος **T1**, προσανατολισμού ΑΒΑ-ΔΝΔ, βρίσκεται 2,5 μ. ΑΝΑ του κιβωτιόσχημου. Το ύψος του τάφου είναι 0,4 μ. και οι διαστάσεις 1,80*0,5 μ. Οι καλυπτήριες εδράζονταν σε βάθος 1 μ. από την επιφάνεια. Στο ΝΔ άκρο του υπήρχε, εν μέρει εκτός κάλυψης τάφου, τετράγωνη οπτόπλινθος πλευράς 0,27 και πάχους 0,04 μ. (ΕΙΚ. 330) σε βάθος 0,53 μ. από την επιφάνεια του αγρού πάνω σε στρώμα λεπτής άμμου¹ (ΕΙΚ. 331 & 332, ο πρώτος από αριστερά). Στο ίδιο σημείο οι

¹ Δεν αποκλείεται πάνω σε αυτήν να στερεωνόταν κάποιο είδος σήματος του τάφου (πβ. Σάμψων 1974, 340). Επίσης δεν αποκλείεται να υπάρχει κάποια σχέση με το προσκέφαλο των νεκρών των παλαιοχριστιανικών τάφων το οποίο είναι συνήθως οπτόπλινθος (πβ.

καλυπτήριες βρίσκονταν σε βάθος 0,64 μ. στο ανώτερο σημείο τους και 0,85 στο κατώτερο. Οι κεραμίδες είναι λακωνικού τύπου στρωτήρες διαστάσεων 0,91*0,46 και 0,033 μ. πάχος περιχειλώματος στο ευρύτερο άκρο τους. Το πάχος είναι 0,027 (στη δεξιά πλευρά του ΝΔ τμήματος κατά τη φορά του νεκρού) και 0,028 μ. (της αριστερής πλευράς) στο στενότερο άκρο, και 0,024 μ. στο μέσον. Ο στρωτήρας αυτός φέρει μόνο μια ευθύγραμμη δακτυλιά κατά μήκος του παχύτερου περιχειλώματος στην εσωτερική του όψη. Πηλός πορτοκαλόχρους με σχετικά λίγα εγκλείσματα (πετραδάκια) και εν μέρει πορώδης από άλλες φθαρτές προσμίξεις που εξαφανίστηκαν με το ψήσιμο. ένας τρίτος στρωτήρας που μπόρεσε να ανασυντεθεί είχε διαστάσεις 0,87*0,47 και 0,41 (στη μικρότερη από τις δύο στενές του πλευρές)*0,03 μ. πάχος. Η επικάλυψη της ράχης του τάφου ήταν με καλυπτήρες, εκ των οποίων σώθηκε η μία του ιδίου τύπου, σφηνοειδούς κάτοψης διαστάσεων 0,5*0,3 (*0,2 μ.) και πάχους 0,025 – 0,02 μ. (στο στενότερο άκρο). Το πάχος στο μέσο του σώματος είναι 0,014 μ. και ο πηλός πορτοκαλόχρους με τεφρό πυρήνα, εύθρυπτος. Ο νεκρός, με ΔΝΔ προσανατολισμό, βρισκόταν σε βάθος 0,75 μ. (το κεφάλι) και 0,82 μ. (ο μηρός και το βραχιόνιο). Το φαινόμενο αυτό απαντάται και στην περίπτωση των τάφων 11 & 14. Ο σκελετός ήταν εξαιρετικά αποσασμαμένος (ΕΙΚ. 333&334, ο πρώτος από αριστερά). Διατηρούνταν μόνο σε πολύ κακή κατάσταση τα κάτω μακρά οστά και αυτά αποσπασματικά. Ο νεκρός ήταν ακτέριστος² και δεν αποκλείεται να ήταν ελαφρά στραμμένος προς τα αριστερά, δηλ. προς βορρά, όπως και στην περίπτωση του τάφου 14, δεδομένου ότι το δεξί χέρι ήταν σε μικρότερο βάθος από τα υπόλοιπα οστά.

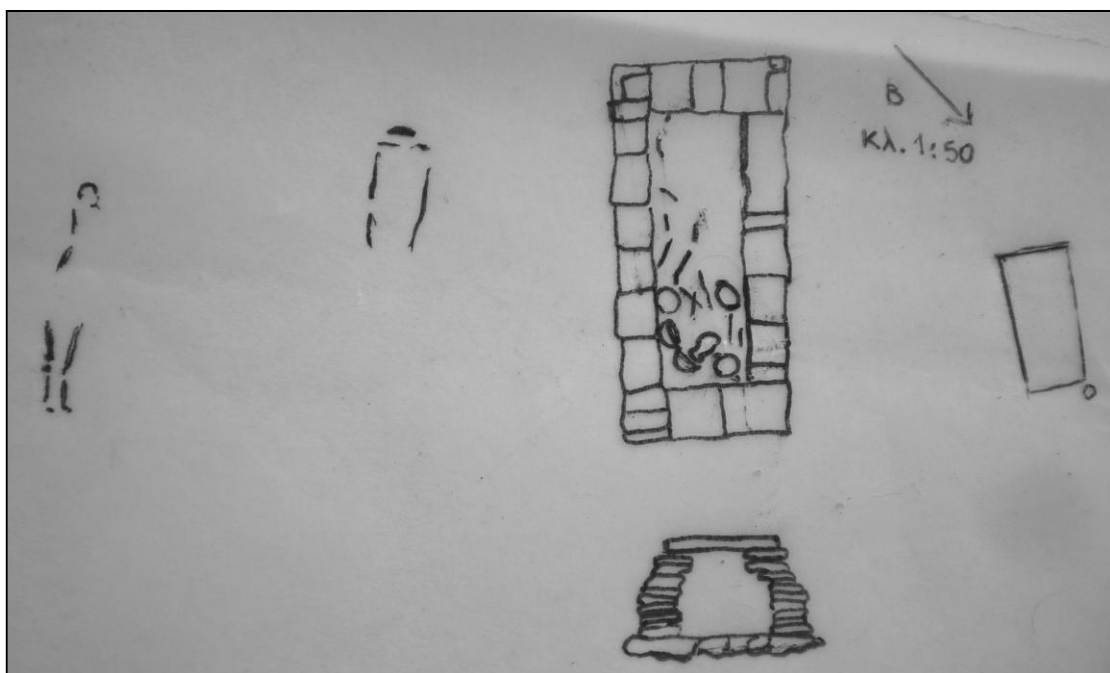
Νοτιοανατολικότερα, περίπου 0,5 μ. βρισκόταν σε βάθος 0,2 μ. ημικατεστραμμένη κατασκευή, ίσως αγωγός αποτελούμενος από επάλληλους λακωνικούς καλυπτήρες εδραζόμενος σε βάθος 0,3 μ. από την επιφάνεια. Σωζόταν τμηματικά σε μήκος 0,7 και πλάτος 0,3μ. και έχει τον ίδιον προσανατολισμό με τον τάφο. Δεν αποκλείεται να πρόκειται για αύλακα που θα διοχέτευε ενδεχομένως υγρές προσφορές προς το νεκρό (πβ. Χρυσοστόμου 1999-2001, σ. 205).

Αι. Μπακούρου, Ταφές σε Μεσοβυζαντινό τρίκογχο της Σπάρτης, ανακοίνωση στο CSPS Διεθνές Συνέδριο «Τιμώντας τους νεκρούς στην Πελοπόννησο», Σπάρτη 23-25 Απριλίου 2009).

² Στα δεξιά του κεφαλιού του νεκρού και εκτός του τάφου υπήρχε ενδεχομένως μικρό αγγείο εκ του οποίου διατηρήθηκαν πιθανά πολύ σαθρά όστρακα. Το ίδιο ισχύει και για την περιοχή του στήθους του νεκρού. Οι πολύ ασαφείς αυτές ενδείξεις δεν αποκλείεται να ανταποκρίνονται σε εύθρυπτα κομμάτια από την αποσάθρωση των καλυπτήριων.

Εικόνα 333. Ο νεκρός του τάφου T1.

Εικόνα 334. Κάτοψη του εσωτερικού των τάφων 1-4 (από αριστερά προς δεξιά) της συστάδας Α και τομή του χτιστού κιβωτιόσχημου T3.

Εικόνα 335. Ο κεραμοσκεπής-καλυβίτης τάφος T2.

Εικόνα 336. Όστρακα από το χειροποίητο αγγείο του T2.

Σε απόσταση 1,10 μ. βορειοδυτικότερα από τον T1 και παράλληλος προς αυτόν, προωθούμενος περίπου 0,3 μ. προς τα ΝΔ υπήρχε άλλος καλυβίτης του ιδίου τύπου (T2) (ΕΙΚ. 335). Στην εξωτερική του ΒΑ γωνία και σε επαφή με τις καλυπτήριες, σε βάθος 0,45 μ. από την επιφάνεια του εδάφους, βρέθηκαν όστρακα αγγείου εξαιρετικά σαθρού αλλά καθαρού πηλού (Munsel 10YR7/2=light gray). Είναι προφανώς χειροποίητο ανοιχτό με επίπεδο οριζόντιο προτεταμένο εξωνεύον χείλος (ΕΙΚ. 336). Δεν σώζονται ίχνη της βάσης η οποία ήταν μάλλον επίπεδη. Ο τάφος

βρίσκεται σε βάθος 0,35 και 0,3 μ. στο ΒΑ τμήμα του και 0,24 στο ΝΔ. Εδράζεται στα 0,74 μ. Το ύψος του στο μέσον περίπου είναι 0,5 μ. Ο τρόπος κάλυψής του είναι παρόμοιος με αυτόν του T1. Ο νεκρός είχε επίσης τον ίδιο προσανατολισμό. Ο σκελετός ήταν εξαιρετικά αλλοιωμένος. Διαγράφονταν οι κλείδες και τα άνω άκρα, ενώ για τα κάτω άκρα δεν υπήρχαν ενδείξεις (ΕΙΚ. 337).

Εικόνα 337. Ο νεκρός του τάφου T1.

Εικόνα 338. Ο κιβωτιόσχημος τάφος της συστάδας Α (T3).

Σχεδόν παράλληλα προς αυτόν και σε απόσταση 1,10 μ. Δ. εντοπίστηκε ο κιβωτιόσχημος τάφος **T3** (ΕΙΚ. 338) με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ³. Ακριβέστερα, βρίσκεται σε απόσταση 0,8 μ. από το ΝΔ άκρο του T2 και 1,2 από το ΒΑ. Έχει εξωτερικές διαστάσεις 2,2*1 μ. και η ανώτερη επιφάνειά του βρέθηκε σε βάθος 0,3 μ. από την επιφάνεια. Καλυπτόταν αρχικά από τρεις μεγάλες, ουσιαστικά τετράγωνα, οπτόπλινθους διαστάσεων 0,58*0,56*0,045 μ., οι δύο εκ των οποίων είχαν καταπέσει στο εσωτερικό του ΝΔ τμήματός του, ενώ η τρίτη έλειπε. Είναι κατασκευασμένος με εκφορικό τρόπο στα 2/3 περίπου του ύψους του και εξής. Το εσωτερικό του μήκος είναι 1,75 μ. και το πλάτος 0,4 μ. στο χείλος και 0,5 μ. στη βάση του. Ο πυθμένας του είναι επενδυμένος με δύο σειρές (συνολικά 12) τετράγωνων οπτόπλινθων πλευράς 0,265 μ. Ο τάφος ήταν κατασκευασμένος από 7 σειρές οπτόπλινθων πάχους 0,0435 μ. με στρώση κονιάματος πάχους 0,03 μ. Φαίνεται ότι χτίστηκε ενιαία στο ύψος των τεσσάρων πρώτων στρώσεων, στη συνέχεια το άνω εκφορικό τμήμα των μακρών πλευρών και τέλος το άνω τμήμα των δύο στενών πλευρών. Το συνολικό του ύψος με τις καλυπτήριες υπολογίζεται περίπου στα 0,55 μ., ενώ το βάθος του ήταν 0,46 μ. Ο τάφος εδραζόταν σε χυτό κονίαμα πάχους 0,12 μ. Σε βάθος 0,3 μ. από το χείλος, στο ΒΑ άκρο του τάφου, βρέθηκαν τμήματα του κρανίου και πέντε αγγεία (ΕΙΚ. 339 & 340). Πρόκειται για μια δίωτη χύτρα (Π12771, ΕΙΚ. 341) με βάση σχεδόν κυρτή και ομφάλιο στο κέντρο, τύπος που χρονολογείται στον 3^ο και 4^ο αι. μ.Χ. (πβ. Walter 1953/54 & 1954/55, 66, εικ. 50), στη Β γωνία του τάφου, στο εσωτερικό της οποίας υπήρχε τμήμα αποσαθρωμένου οστού μάλλον από ζώο, διαστάσεων 0,035*0,025*0,02 μ., μια τριφυλλόσχημη οινόχνη (Π12772, ΕΙΚ. 342) πλάι ακριβώς στο κρανίο, ένα μόνωτο κύπελλο στα δεξιά του νεκρού στο ύψος του βραχίονα (Π12773, ΕΙΚ. 343), τύπος με ευρεία διάδοση στα ρωμαϊκά και υστερορωμαϊκά χρόνια (πβ. Μάλαμα – Νταράκης 2008, 89 και 403-405, εικ. 64) και συγκεκριμένα στα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ. (Αδάμ-Βελένη, Πουλάκη, Τζανάβαρη 2003, 191, αρ. 83) όπως και δύο βαθιά πινάκια στην αριστερή αντιδιαμετρική πλευρά (Π12774 και Π12775). Τα πινάκια αυτά φέρουν αμαυρόχρωμη διακόσμηση με καταλειφάδες (ΕΙΚ. 344 & ΕΙΚ. 345) και χρονολογούνται στον 4^ο αι. μ.Χ. (πβ. Μάλαμα – Νταράκης 2008, 263, σχ. 76, πίν. 67· Walter 1953/54 & 1954/55, 67, εικ. 59). Στη βάση τους πολλά από τα αγγεία αυτά (π.χ. Π12775, ΕΙΚ. 345) φέρουν κυκλικά ή ελλειψοειδή αποτυπώματα-γραμμές που οφείλονται στην αποκόλληση του αγγείου με σκοινί που είχε κόμπους ενώ περιστρεφόταν ακόμη ο τροχός. Ο προσανατολισμός του νεκρού ήταν εδώ ΒΑ (ΕΙΚ. 346), σε αντίθεση με τους υπόλοιπους υστερορωμαϊκούς τάφους, τον άλλον κιβωτιόσχημο και τους καλυβίτες, οι οποίοι προφανώς περιείχαν ταφές

³ Ο ίδιος προσανατολισμός χαρακτηρίζει και την περίπτωση κιβωτιόσχημου τάφου, κατά πάσα πιθανότητα του 5^{ου} αι. π.Χ. στο Μαραθώνα (Θεοχαράκη 1980, 84).

Χριστιανών. Αν κρίνουμε από τη θέση του σκελετού και του κρανίου ο νεκρός εστρέφετο προς τα ΒΔ (δεξιά). Η παρουσία της χύτρας προσφέρει μια ένδειξη ότι αποτελεί κτέρισμα γυναικείας ταφής (πρβλ. Kurtz & Boardman 1971, 208).

Εικόνα 339. Το εσωτερικό του T3 από ΝΔ.

Εικόνα 340. Τα κτερίσματα του T3.

Εικόνα 341. Δίωτη χύτρα (Π12771).

Εικόνα 342. Τριφυλλόσχημη οينوχόη (Π12772).

Εικόνα 343. Μόνωτο κύπελλο Π12773).

Εικόνα 344. Πινάκιο με καταλειψίδες (Π12774).

Εικόνα 345. Πινάκιο με καταλειφάδες (ΠΙ2775).

Εικόνα 346. Άποψη του εσωτερικού του τάφου T3.

Εικόνα 347. Ο κεραμοσκεπής τάφος T4.

Ο κεραμοσκεπής τάφος T4 (Εικ. 347) βρέθηκε 1,7 μ. ΒΔ του κιβωτιόσχημου T3. Έχει προσανατολισμό ΒΒΑ-ΝΝΔ. Η κορυφή του βρίσκεται σε βάθος 0,3 από την επιφάνεια του εδάφους και η βάση του 0,7 μ. Έχει διαστάσεις 1*0,5 μ. και αποτελείται από δύο στρωτήρες στα πλευρά, καλυπτήρα και θραύσμα στρωτήρα στην κορυφή, τετράγωνη οπτόπλινθο πλευράς 0,27 μ. και πάχους 0,032 μ., όπως και θραύσμα στρωτήρα στις στενές πλευρές. Το δάπεδο αποτελούνταν επίσης από στρωτήρα διαστάσεων 0,78*0,44*0,035 (σε βάθος 0,86 μ). Στη Β εσωτερική γωνία του και εκτός δαπέδου είχε τοποθετηθεί προφανώς, ελλιπές ως προς το μεγαλύτερο τμήμα του χείλους του κανάτι (Π12776, Εικ. 348-349) θεωρητικά και πάλι στο κάτω αριστερό τμήμα του τάφου αν θεωρήσουμε ότι ο νεκρός τοποθετήθηκε με το πάνω μέρος του σώματος στο ευρύτερο ΝΝΔ τμήμα της κεραμίδας. Το πιο πάνω αγγείο είναι παρόμοιο, χωρίς ωστόσο να ταυτίζεται, με δείγμα από την κεντρική Μακεδονία, το οποίο χρονολογείται στους αυτοκρατορικούς ρωμαϊκούς χρόνους (Αδάμ-Βελένη, Πουλάκη, Τζανάβαρη 200, 190, αρ. 79). Από το νεκρό, ασφαλώς μικρό παιδί, δεν διατηρήθηκε τίποτα (Εικ. 350). Κατά την ανασκαφή του βρέθηκε επίσης τμήμα πώματος πίθου με αυλακώσεις (Εικ. 351).

Εικόνα 348. Ελλιπές κανάτι (Π12776).

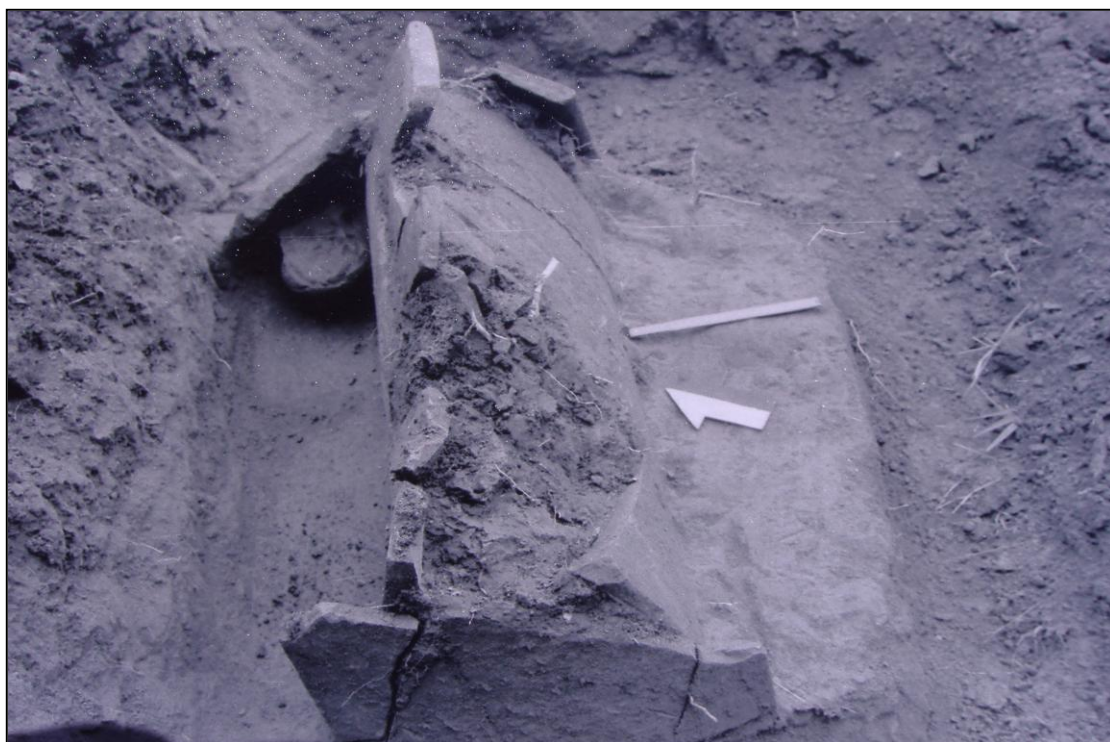
Εικόνα 349. Η βάση από το κανάτι Π12776.

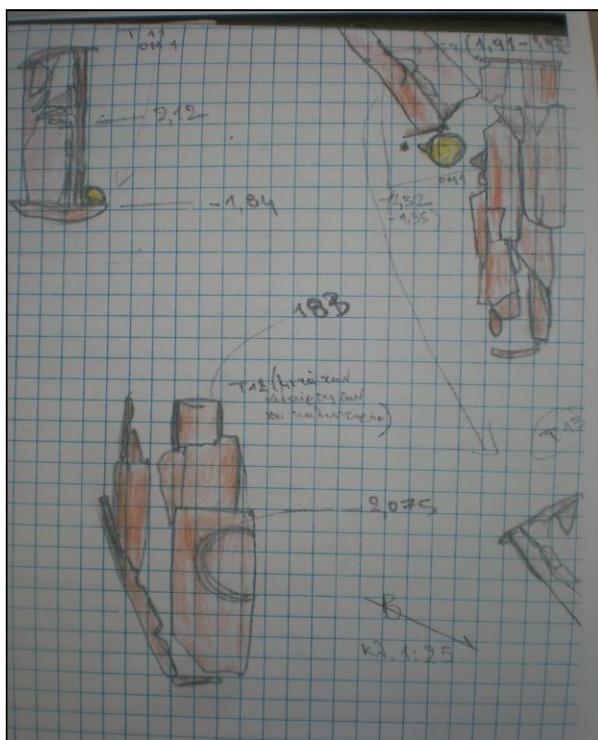
Εικόνα 350. Το εσωτερικό του T4.

Εικόνα 351. Πώμα πίθου με αυλακώσεις.

Εικόνα 352. Ο κεραμοσκεπής τάφος T11.

Εικόνα 353. Τάφοι 11 (αριστερά) 13 (μέσον) και 12 (δεξιά). Κάτω αριστερά η β' στρώση καλυπτήριων του τάφου 12 και κάτω δεξιά η συνέχεια του T13 προς NNA.

Ο τελευταίος προς NNA της σειράς των ρωμαϊκών τάφων (140°) ήταν ο καλυβίτης T11 (Εικ. 352 & Εικ. 353). Έχει προσανατολισμό ΑΒΑ-ΔΝΔ (235°). Βρίσκεται σε απόσταση 0,7 μ. από τον προτελευταίο, τον T12, δηλ. η απόσταση που χωρίζει τον καλυβίτη T2 από τον κιβωτιόσχημο T3. Επίσης

η ΑΒΑ εγκάρσια κεραμίδα του βρίσκεται σε απόσταση 8,3 μ. ΝΝΑ (140°) της ΝΑ γωνίας του κτιστού κιβωτιόσχημου τάφου και 7,70 μ. ΑΝΑ (125°) της ΝΔ γωνίας του ίδιου τάφου. Εδραζόταν σε βάθος 0,77 μ. από την επιφάνεια ενώ το βάθος στις καλυπτήριες⁴ ήταν 0, 57 μ. στο ΔΝΔ τμήμα και 0,49 μ. στο ΑΒΑ τμήμα. Το μήκος του είναι 0,9 και το πλάτος του μόλις 0,3 μ. Οι εγκάρσιες κέραμοι που έκλειναν τις στενές πλευρές προεξέχουν, κυρίως στην Α πλευρά, όπου στην εξωτερική Β γωνία είχε τοποθετηθεί άβαφο δώτο κανθαροειδές – χυτροειδές χρηστικό αγγείο ή λοπάδιο (Π12797, Εικ. 354) το οποίο συνδέεται με την ταφική τελετουργία και χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} και αρχές του 5^{ου} αι. μ.Χ. (πβ. Μάλαμα – Νταράκης 2008, 385, 387, και 410-412, σχ. 122, πίν 68). Στο εσωτερικό του τάφου ο οποίος είχε σκαφτεί μέσα στο φυσικό αμμώδες στρώμα σε βάθος 0,35-0,4 μ. από το τέλος του επιφανειακού καστανού χώματος της αρόσιμης γης (humus) δεν βρέθηκε απολύτως τίποτα.

Εικόνα 354. Κανθαροειδές χρηστικό αγγείο ή λοπάδιο (Π12797).

⁴ Ο καλύτερα σωζόμενος λακωνικός στρωτήρας που χρησιμοποιήθηκε για την κάλυψη του τάφου παρουσιάζει διαστάσεις 0,78*0,38 (η στενότερή του πλευρά) * 0,035 μ. πάχος στο περιχέλωμα.

Εικόνα 355. Οι κεραμοσκεπείς τάφοι 12 και 13.

Σε απόσταση 1,7 μ. ΒΒΔ (320°) εντοπίστηκε ο κεραμοσκεπής **T12** (ΕΙΚ. 355). Το Δ του άκρο βρίσκεται σχεδόν στην ίδια ευθεία με την αντίστοιχη του προηγούμενου τάφου (T11) και σε απόσταση 1,6 μ. προς τα ΒΒΔ. Το ανώτερο ψηλότερο στο Δ άκρο σημείο του βρέθηκε σε βάθος 0,25 μ. από την επιφάνεια του εδάφους και το χαμηλότερο Α του άκρο σε βάθος 0,48 μ., ενώ είναι θεμελιωμένος σε βάθος 0,97 μ. από το έδαφος. Στο κέντρο ήταν ελαφρά βυθισμένος και καλυπτόταν από δύο λακωνικούς στρωτήρες τοποθετημένους τον ένα πλάι στον άλλο. Το μήκος του είναι 1,7 μ. και το πλάτος του 0,5 μ. Ο προσανατολισμός του ΑΒΑ-ΔΝΔ. Ο τάφος καλυπτόταν από δύο στρώσεις κεραμίδων εκ των οποίων η ανώτερη α' σειρά από στρωτήρες αλλά και καλυπτήρες⁵ λακωνικών κεράμων και η κατώτερη από τέσσερις εν μέρει αλληλεπικαλυπτόμενους στρωτήρες εκ των οποίων η μία, τουλάχιστον, έφερε δακτυλιές σε ημικύκλιο. Η σειρά αυτή εδράζεται σε βάθος 0,725 μ. και το ψηλότερο σημείο της βρίσκεται σε βάθος 0,56 μ. Ο νεκρός ήταν σε στάση εκτάδην και είχε ύψος περίπου 1,4 μ. Το κρανίο του βρισκόταν στο ίδιο ακριβώς βάθος με αυτό του νεκρού του τάφου T13 (0,74 μ.). Τα χέρια του ήταν κατά μήκος των πλευρών του σώματος και τα οστά του όπως και στον T13, σχεδόν διαλυμένα (ΕΙΚ. 356 & 357). Και ο τάφος αυτός είχε εμφανή κλίση προς τα Α.,⁶ όπου στο ύψος του

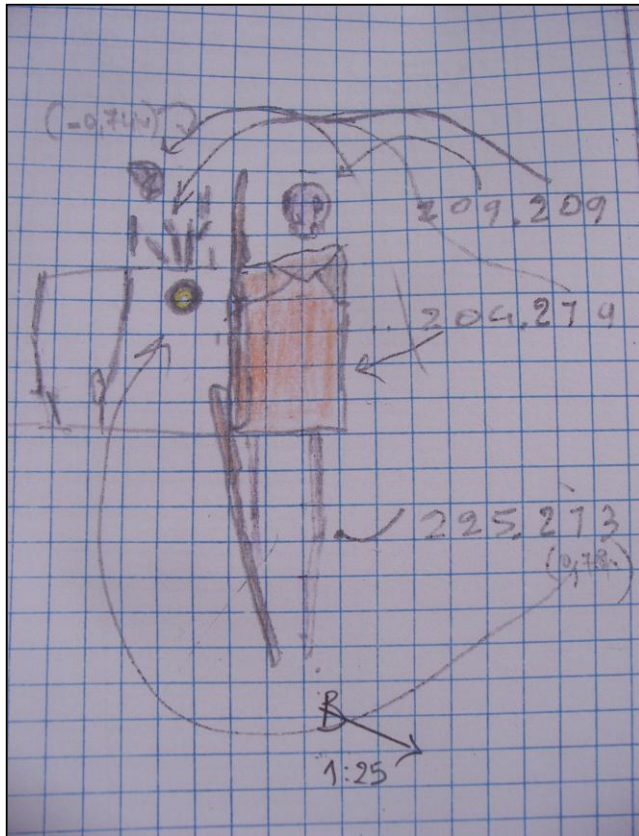
⁵ Ανασυστάθηκε μια καλυπτήρια σωζ. μήκους 0,46 μ., πλάτους 0,2 μ., 0,08 μ. (τόξο καμπύλης) και 0,018 μ. πάχους.

⁶ Το ίδιο χαρακτηρίζει χριστιανικό τάφο του 6ου αι., αν κρίνουμε από τη φωτογραφία (πβ. Σάμψων 1974, 339, εικ. 4). Κοινά επίσης χαρακτηριστικά με τις ταφές των Σαβαλίων είναι

γόνυ του περίπου το βάθος ήταν 0,9 μ. Στο εσωτερικό του δεν βρέθηκαν αγγεία παρά μόνο ένα πολύ εύθρυπτο όστρακο χύτρας το οποίο ασφαλώς είναι τυχαίο αν και δεν αποκλείεται να ανήκει σε κατεστραμμένο αγγείο του T13. Σε βάθος 0,7 μ. στην εξωτερική Ν. πλευρά του τάφου και σε απόσταση 0,5 μ. από το Δ άκρο, βρέθηκε λοξά τοποθετημένο το κάτω τμήμα σπασμένου οξυπύθμενου αμφορέα (Π12986) (Εικ. 358-359) με επιφανειακές παραμορφώσεις που οφείλονταν στην έκθεσή του σε φωτιά. Το σχήμα του παραπέμπει στον τύπο Robinson M235-6 ο οποίος χρονολογείται κυρίως στον 4^ο αι. αλλά υφίσταται και κατά τη διάρκεια του 5^{ου} αι. μ.Χ. (Abadié 1989, σ. 50, εικ. 4). Και το αγγείο αυτό, προφανώς, ανήκει στον τάφο T13.

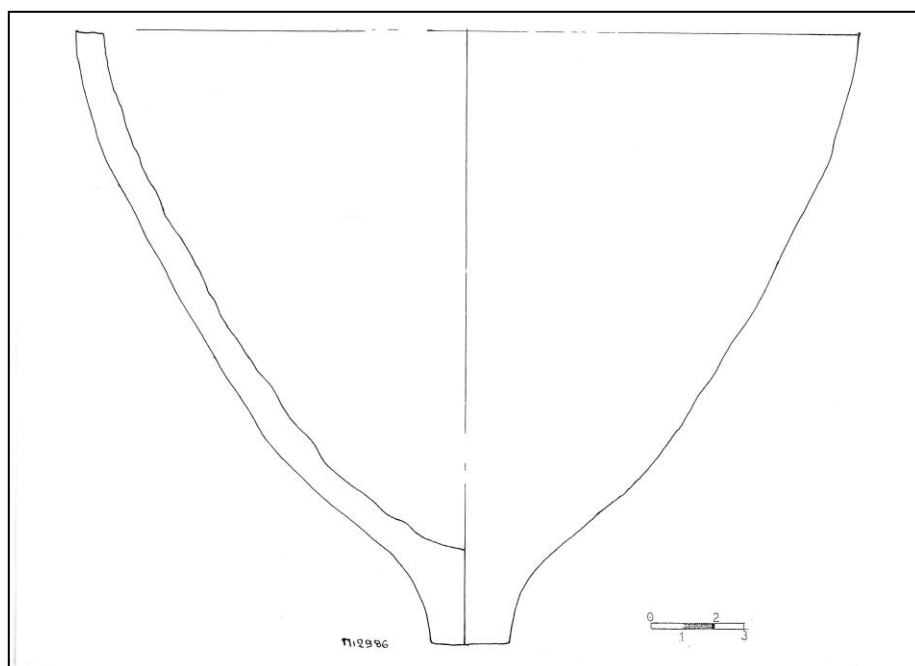
Εικόνα 356. Το εσωτερικό των τάφων 12 & 13.

Εικόνα 357. Το εσωτερικό των τάφων 12 & 13.

Εικόνα 358. Σπασμένος οξυπύθμενος αμφορέας (Π12986).

Εικόνα 359. Σχέδιο του αμφορέα (Π12986).

Σε επαφή με τον τάφο T12, σε λοξή κατεύθυνση και με προσανατολισμό BBA-NNΔ βρέθηκε ο **T13** (ΕΙΚ. 355). Ο παραπάνω αμφορέας βρέθηκε στη συμβολή των δύο τάφων. Το ανώτερο σημείο του βρέθηκε 0,52 μ. κάτω από την επιφάνεια του εδάφους και είναι θεμελιωμένος όπως και ο προηγούμενος σε βάθος 0,97 μ. Το σωζόμενο μήκος του είναι 0,96 μ. με σφηνοειδή κάτοψη με πλάτος 0,5 μ. στην NNΔ πλευρά του και 0,4 μ. στη BBA του πλευρά. Αποτελείται από δύο μεγάλες καλυπτήριες και στην εγκάρσια NNΔ του στενή πλευρά από θραύσμα κεραμίδας. Κατά χώραν υπήρχαν ενδείξεις και για δεύτερη σειρά από καλυπτήριες κεραμίδες οι οποίες όμως είχαν απομακρυνθεί. Το κρανίο του νεκρού και μερικά οστά του σκελετού βρέθηκαν στο NNΔ άκρο του τάφου σε βάθος 0,74 μ. εντός του γλινώδους εδάφους (ΕΙΚ. 356). Όπως διαπιστώθηκε και στον προηγούμενο τάφο, ο νεκρός είχε τοποθετηθεί πάνω στο αμμώδες υπόστρωμα, ενώ τα οστά του ήταν μέσα στη γλίνα η οποία προφανώς παρεισέφρησε αργότερα (ΕΙΚ. 360). Όπως και στον τάφο T14 τα ανώτερα 0,1 μ. αποτελούνταν από humus. Πρόκειται προφανώς για ενήλικα το κάτω άκρο του τάφου του οποίου αφαιρέθηκε κατά την κατασκευή του τάφου 12. Σε απόσταση περίπου 0,5 μ. και προς το BBA σωζόμενο άκρο του τάφου, πολύ κοντά με τον προαναφερόμενο αμφορέα που κατά πάσα πιθανότητα αποτελούσε κτέρισμα του τάφου αυτού, και σε βάθος 0,78 μ. βρέθηκε βαθύ πινάκιο (Π12795, ΕΙΚ. 361) το οποίο χρονολογεί τον τάφο στα μέσα περίπου του 4^{ου} αι. μ.Χ. (πβ. Μάλαμα – Νταράκης 2008, 161, σχ. 41). Το κάτω τμήμα του σκελετού φαίνεται ότι ανακομίσθηκε, όπως και τα αγγεία που θα βρισκόνταν στο Α άκρο του

τάφου, εντός του εσωτερικού του εναπομείναντος τμήματός, όταν ο T13 κολοβώθηκε κατά την κατασκευή του κατά τι νεότερου τάφου T12.

Εικόνα 360. Τα οστά των νεκρών των τάφων 12 & 13.

Εικόνα 361. Βαθύ πινάκιο (Π12795).

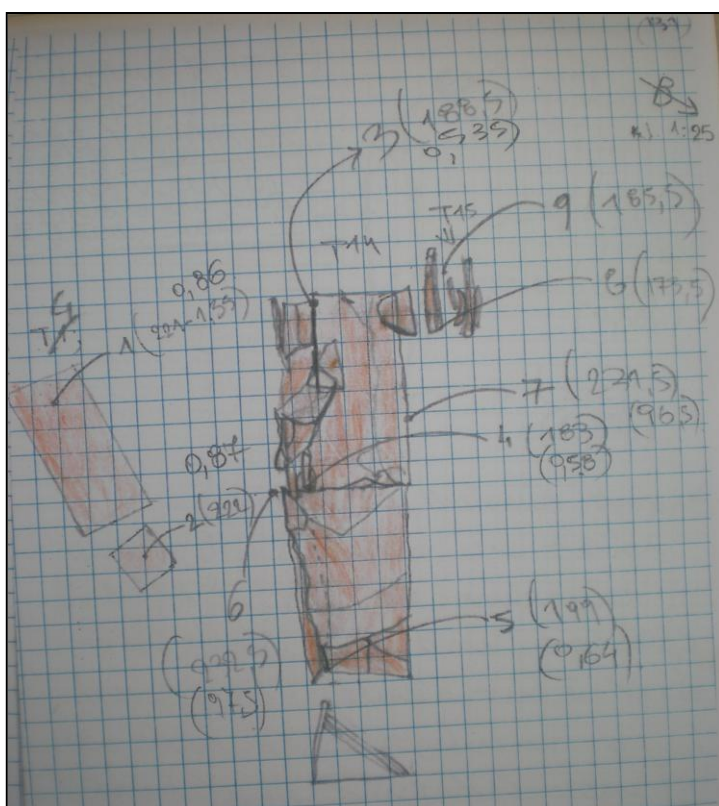
Στο ΒΒΔ άκρο (310°) της σειράς των τάφων σε απόσταση 3,4 μ. από τον κιβωτιόσχημο τάφο και 1,6 μ. ΒΒΔ (320°) από τον T4 και με προσανατολισμό ΑΒΑ-ΔΝΔ (232°) βρέθηκε ο κεραμοσκεπής τάφος **T14**, με διαστάσεις 1,9*0,63 μ. (ΕΙΚ. 362 & 363). Έχει σφηνοειδή κάτοψη με ευρύτερο το Δ. (0,63 μ.) και στενότερο το Α του (0,4 μ.) τμήμα. Το δυτικότερο τμήμα

του βρέθηκε σε βάθος 0,535 μ. και το Α. σε χαμηλότερο, 0,64 μ.). Το ψηλότερο σημείο στο μέσον του περίπου βρίσκεται σε βάθος 0,58 μ. Εδράζεται σε βάθος 0,975 μ. στο μέσον περίπου της Ν πλευράς του και 0,965 στο μέσο – Δ. τμήμα της Β. πλευράς του. Η τομή του έχει σχήμα ισοσκελούς τριγώνου με σχεδόν κατακόρυφους τους κεράμους της Ν. πλευράς, ενώ η Β πλευρά ήταν κεκλιμένη με διπλή σειρά επάλληλων κεράμων. Το ύψος του τάφου ήταν 0,4 μ. περίπου και οι καλυπτήριες φαίνεται ότι είχαν τοποθετηθεί σχεδόν σε επαφή με το νεκρό του οποίου το κρανίο βρισκόταν στο Δ. άκρο και ήταν στραμμένο προς Β. Το ύψος του νεκρού ήταν 1,5 μ. και το μήκος του μηριαίου π. 0,4 μ. (Εικ. 364 & 365). Ήταν τοποθετημένος απευθείας στο αμμώδες υπόστρωμα, και το εσωτερικό του τάφου ήταν γλινώδες λασπερό πλην των ανώτερων 0,1 μ. που αποτελούνταν από humus. Ο νεκρός ήταν ακτέριστος και τα οστά εύθρυπτα. Δεν διαπιστώθηκαν δόντια, κάτι που δείχνει ότι ο νεκρός ήταν κατά πάσα πιθανότητα ηλικιωμένος και νωδός. Το πάχος της κρανιακής κάψας είναι 0,007 μ. Το κρανίο του νεκρού ήταν σε βάθος 0,76 μ. ενώ τα άκρα πόδια του σε βάθος 0,87 μ. Υπήρχε επομένως και εδώ μια υψομετρική διαφορά ανάμεσα στο κεφάλι και τα πόδια, όπως στην περίπτωση των τάφων T1 και T11, και προφανώς σχετίζεται με τη δοξασία να «βλέπει» ο νεκρός καλύτερα προς την ανατολή⁷. Το βάθος στο μέσο περίπου των μηρών του ήταν 0,86 μ. ενώ στο ύψος της λεκάνης του το βάθος ήταν μικρότερο, 0,835 μ.

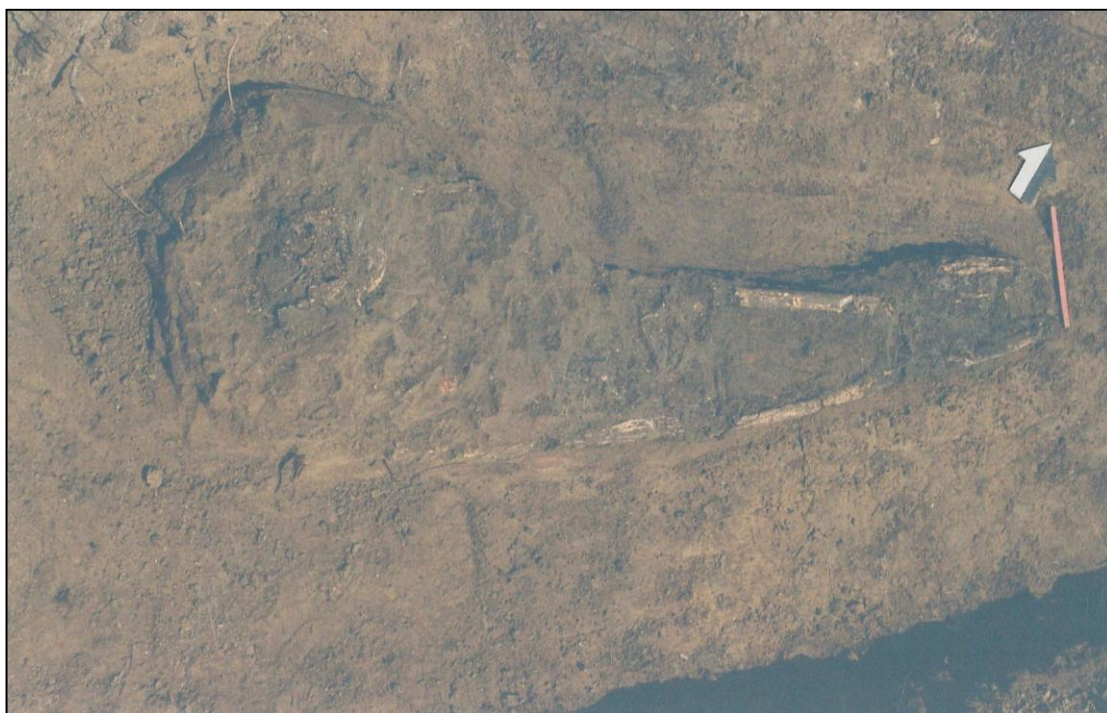
⁷ Σε παράσταση Κοιμήσεως της Θεοτόκου, για τον ίδιο ίσως λόγο, το σκηνώμα της Παναγίας πάνω στη νεκρική κλίνη παρουσιάζει έντονο ανασήκωμα του άνω μέρους του κορμού σε σχέση με το υπόλοιπο σώμα (πβ. Κανάρη 2006, 245, εικ. 3).

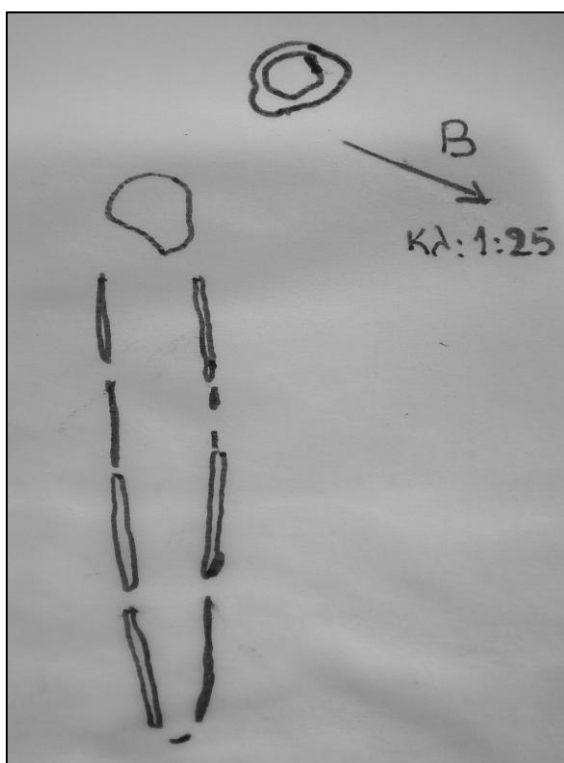
Εικόνα 362. Ο κεραμοσκεπής τάφος T14 και υπολείμματα του T15.

Εικόνα 363. Κάτοψη των τάφων 4 (στρωτήρας) 14 (καλυπτήρες) και 15.

Εικόνα 364. Ο σκελετός του T14.

Εικόνα 365. Ο σκελετός του T14 και το αγγείο του T15.

Περίπου 0,25 μ. Α. του Δ. άκρου του τάφου 14, βρίσκεται αναμοχλευμένη και σε μεγαλύτερο ύψος κατασκευή, πιθανότατα καλυβίτης τάφος (T15), αποτελούμενη από δύο καλυπτήρες (Εικ. 362). Το ανώτερο σωζόμενο σημείο του βρίσκεται σε βάθος 0,385 μ. και το

εσωτερικό του σε βάθος 0,505 μ. Το σωζόμενο μήκος της είναι 0,4 μ. και το πλάτος της 0,25 μ. Ο προσανατολισμός του είναι ο ίδιος με τον προηγούμενο τάφο από τη Δ. πλευρά του οποίου προεκτείνεται κατά 0,25 μ. προς την κατεύθυνση της παλιάς αποστραγγιστικής τάφρου, κατά την κατασκευή της οποίας πρέπει να αποκόπηκε και το Δ. τμήμα του. Εντός του Α τμήματος του υπήρχε ένα μισοκατεστραμμένο (συνθλιμμένο) δίωτο χυτροειδές κύπελλο (Π12987) (Εικ. 38, 366 & 367) το οποίο θα μπορούσε να χρονολογηθεί στα τέλη του 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι. μ.Χ. (πβ. Μάλαμα – Νταράκης 2008, 385, σχ. 122, πίν. 68). Η βάση του αγγείου βρισκόταν σε βάθος 0,78 μ. και το χείλος του σε βάθος 0,675 μ.

Διαπιστώνουμε επομένως, ότι οι δύο ακραίοι τάφοι είναι οι νεότεροι, με παλαιότερο τον κιβωτιόσχημο. Η χρονική έκταση είναι περίπου 100 χρόνων, δηλ. από τα τέλη του 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι. έως τα τέλη του 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι. μ.Χ. Λογικά, θα περίμενε κανείς οι υπόλοιποι κεραμοσκεπείς και ο κιβωτιόσχημος που καταστράφηκαν από τη διάνοιξη της αποστραγγιστικής αύλακας να χρονολογούνται από τα μέσα του 5^{ου} αι. μ.Χ. και εξής, πιθανώς έως τα μέσα περίπου του 6^{ου} αι., όταν λόγω των σεισμών πολλά παραθαλάσσια πολίσματα εγκαταλείπονται⁸.

Εικόνα 366. Το κύπελλο Π12987 όπως βρέθηκε.

⁸ Σημειώθηκαν δύο καταστρεπτικοί σεισμοί, το 522 και το 551 ή 552 μ.Χ. Στον τελευταίο αποδίδονται διπλές ταφές με αρχιτεκτονικά μέλη σε δεύτερη χρήση από τις κατεστραμμένες βασιλικές στην Πάτρα (Κουμούση-Βγενοπούλου Α. 1996-1998). Το ίδιο φαινόμενο απαντά άλλωστε και στην Ήλιδα. Στον ίδιο σεισμό οφείλεται και ο καταποντισμός του λιμανιού της Φειάς στην Ηλεία (Γιαλούρης 1957, 43).

Εικόνα 367. Το κύπελλο Π12987 μετά τη συγκόλληση.